

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

Materiały szkoleniowe

„Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc”

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

Definicja krzywdzenia dziecka

Krzywdzenie dziecka jest przestępstwem, którego różne formy uwzględnia kodeks karny (kk). Możemy mówić między innymi o: znęcaniu się (art. 207 kk), porzuceniu (art. 210 kk), rozpijaniu małoletniego (art. 208 kk), uprowadzeniu (art. 211 kk), wykorzystaniu seksualnym (art. 199, 200 kk), udostępnianiu pornografii (art. 202 kk), zmuszaniu do prostytucji (art. 203, 204 kk).

Fundacja Dzieci Niczyje z Warszawy, która zajmuje się szeroko rozumianą pomocą dziecku krzywdzonemu, przyjmuje następującą definicję krzywdzenia dzieci za D. Gill:

„Krzywdzenie dzieci to każde działanie lub beczynność jednostki, instytucji lub społeczeństwa jako całości i każdy rezultat takiego działania lub beczynności, który deprywuje równe prawa i swobody dzieci i/lub zakłóca ich optymalny rozwój”.

Dzieci są szczególnie narażone na doświadczanie przemocy w rodzinie. Pozycja zależności od sprawcy (sprawców), w której się znajdują, połączona z silnymi więzami uczuciowymi, powoduje że w wielu przypadkach ujawnienie krzywdzenia dziecka przez rodziców jest bardzo trudne. Dziecko może nie uświadamiać sobie, że to czego doświadcza ze strony swoich rodziców, jest przemocą .

FORMY PRZEMOCY WOBEC DZIECI

Z krzywdzeniem dziecka mamy do czynienia wtedy, gdy doświadcza ono:

1. przemocy fizycznej,
2. przemocy psychicznej (emocjonalnej),
3. przemocy seksualnej (wykorzystywania seksualnego),
4. zaniedbywania.

W wymienionych powyżej sytuacjach może dojść do zakłócenia optymalnego rozwoju dziecka, a nawet do jego zatrzymania.

Analizując te kategorie dostrzec można, że wymienione **cztery wymiary krzywdzenia dzieci są w zasadzie zbiorem zachowań nierozdzielnych**. Przykładowo: emocjonalne maltretowanie, czy bierne formy przemocy fizycznej bywają wręcz tożsame z zaniedbywaniem potrzeb psychicznych czy fizycznych dziecka. Praktycznie nigdy dziecko nie jest krzywdzone w jakiś jeden sposób, co najwyżej profilaktyka zapobiegania poszczególnym formom krzywdzenia wymaga niekiedy odmiennych działań – można spenalizować fizyczne karcenie dzieci, trudno jednak domagać się tego wobec braku rodzicielskiej miłości czy błędów wychowawczych.

PRZEMOC FIZYCZNA

Przemoc fizyczna to celowe uszkodzenie ciała, zadawanie bólu lub groźba uszkodzenia ciała. Skutkiem przemocy fizycznej mogą być złamania, siniaki, rany cięte, poparzenia, obrażenia wewnętrzne.

PRZEMOC PSYCHICZNA /EMOCJONALNA

Przemoc emocjonalna to powtarzające się poniżanie, upokarzanie i ośmieszanie dziecka, brak odpowiedniego wsparcia, uwagi i miłości. Wymagania i oczekiwania wobec dziecka, którym niej jest ono w stanie sprostać.

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

ZANIEDBYWANIE DZIECKA

Zaniedbywanie to nie zaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych i emocjonalnych dziecka przez rodzica lub opiekuna; nie zapewnianie mu odpowiedniego jedzenia, ubrań, schronienia, opieki medycznej, bezpieczeństwa.

WYKORZYSTYWANIE SEKSUALNE/ PRZEMOC SEKSUALNA

Przemoc seksualna to angażowanie dziecka w aktywność seksualną przez osobę dorosłą. Wykorzystywanie seksualne dzieci odnosi się do zachowań z kontaktem fizycznym (np. dotykanie dziecka, współżycie z dzieckiem) oraz do zachowań bez kontaktu fizycznego (np. pokazywanie dziecku materiałów pornograficznych, podglądanie, ekshibicjonizm). Przemoc ta może być jednorazowym incydentem lub powtarzać się przez dłuższy czas.

Charakterystyczny opis zachowania dziecka krzywdzonego oraz osoby krzywdzącej w zależności od rodzaju stosowanej przemocy.

Zachowanie dziecka wskazujące na przemoc fizyczną wobec dziecka.

- Unikanie fizycznych kontaktów z dorosłymi
- Uczucia nieadekwatne do wieku
- Zachowania ekstremalne (agresja, izolacja)
- Wyrażanie lęku przed rodzicami, opisywanie przebiegu urazu przez rodziców
- Niechęć do powrotu do domu
- Niska samoocena
- Noszenie ubrań zakrywających kończyny górne i dolne nawet w upalne dni
- Wycofanie, lękliwość jak i hałaśliwość, prezentują wysoki poziom napięcia,
- Przenoszą wzorzec reakcji rodziców na swoje najbliższe otoczenie,

Dziecko ma obniżoną samoocenę, brak poczucia własnej wartości, brak akceptacji własnej osoby, poczucie bezsensu, trudności w nawiązywaniu kontaktów z otoczeniem, poczucie krzywdy i winy, często wpadają w depresje, stają się egocentryczne, lękliwe, bierne i apatyczne. Ich zmorą stają się powracające koszmary nocne. Pojawiają się u nich często zaburzenia pamięci i koncentracji uwagi, zaburzenia zachowania związane z trudnościami kontrolowania własnych emocji i rozpoznawania sytuacji społecznych. Dzieci reagują na przemoc bardzo różnie jedne stają się nerwowe, a inne apatyczne. Dzieci maltretowane mają zablokowaną potrzebę akceptacji siebie. Odczuwają swoją niską wartość, są przeświadczone, że nikt ich nie potrzebuje. Bardzo często popadają w różne nałogi. Nie możliwe jest, aby dzieci z rodzin w których występuje przemoc wewnątrzrodzinna nie były nerwowe i nie miały zaburzeń tego typu. Pragną one kontrolować innych i wyraża się to przez stosowanie przemocy w życiu dorosłym, biją własne dzieci i współmałżonka, naruszają prawo innych i nie czują żadnej skruchy z tego powodu. Są wściekli na wszystko dookoła, czują mało empatii i sympatii do innych ludzi. Większość przestępców pochodzi właśnie z rodzin, w których miała miejsce przemoc.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

Objawy somatyczne:

- Objawy urazów tkanek miękkich na twarzy, policzkach, pośladkach, wargach, karku, udach, tułowiu
- Liczne uszkodzenia skóry o charakterystycznym kształcie i układzie w zależności od rodzaju urazu
- Wygląd uszkodzeń nieadekwatny do opisywanego wypadku (rodzaju) urazu
- Siniaki, pręgi po uderzeniach w różnych stadiach gojenia się
- Ślady po oparzeniach na stopach, dłoniach, na karku, pośladkach, okolicy narządów płciowych, symetrycznie i z ostro ograniczonym brzegiem
- Złamania, skręcenia niezgodne z opisywanym wypadkiem (urazem)
- Skaleczenia ust, warg, dziąseł, oczu
- Wyłysienie plackowate skóry głowy (ślady po wyrwanych włosach)
- Obrzęki w okolicy brzucha, wymioty
- Ślady uderzeń wskazujące na bicie przez dorosłych
- Obecność uszkodzeń skóry po weekendach i nieobecnościach w szkole
- Ślady uderzeń sznurkiem

Zachowanie osoby krzywdzącej dziecko fizycznie:

- podaje sprzeczne lub nieprzekonujące wyjaśnienia obrażeń dziecka, bądź w ogóle odmawia wyjaśnień
- mówi o dziecku w negatywny sposób, na przykład używając określeń takich jak „idiota”, „głupi”, „gówniarz”
- poddaje dziecko surowej fizycznej dyscyplinie nadużywa alkoholu lub narkotyków
- tłumaczy swoją brutalność rodzicielską wymierzaniem kary za nieposłuszeństwo dziecka,
- jest przejawem przewagi i siły wobec dziecka , z drugiej strony bezsilności,
- jest wyrazem agresji wywołanej nieumiejętnością innego sposobu rozwiązania problemu.

ZESPÓŁ DZIECKA POTRZĄSANEGO

Gwałtowne potrząsanie niemowlęciem bądź małym dzieckiem może doprowadzić do poważnych urazów w obrębie mózgu. Dzieje się tak ponieważ mięśnie szyjne niemowląt nie są dobrze rozwinięte, co w wyniku potrząsania lub uderzenia powoduje niekontrolowane przemieszczanie się mózgu dziecka w obrębie delikatnej struktury czaszki. To z kolei może skutkować pęknięciami naczyń krwionośnych, uszkodzeniem tkanek mózgu oraz urazami czaszki. Czynniki, które w sposób szczególny predysponują dziecko do powyżej opisanych urazów to: nieproporcjonalnie duża główka, w porównaniu do reszty ciała, słabe mięśnie szyjne, nie zarośnięte ciemiączko, rozległa przestrzeń podpajęczynówkowa oraz duża zawartość wody w strukturach mózgu. Bezpośrednim następstwem potrząsania dziecka jest fakt, że staje się ono ospałe i spokojniejsze, często nie wykazując początkowo żadnych poważnych objawów, co może uświadczyc rodzica w przekonaniu, że potrząsanie jest skuteczną metodą na uspokojenie

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

niemowlęcia. Pierwszymi objawami syndromu dziecka potrząsanego mogą być:

- ospałość
- drażliwość
- wymioty
- słaby odruch ssania
- niezdolność podnoszenia główki
- brak uśmiechu i gaworzenia
- niezdolność skupienia wzroku na poruszającym się punkcie, itp.

Chwytnie za tułów i ramiona oraz potrząsanie niemowlęciem bądź małym dzieckiem może w konsekwencji doprowadzić do szeregu nieodwracalnych uszkodzeń i urazów, które będą skutkować przez całe życie, są to m.in.:

- częściowa lub całkowita ślepota
- utrata słuchu
- opóźnienie w rozwoju,
- upośledzenia umysłowe,
- „gapowatość”,
- trudności w mowie i uczeniu się,
- nawet stan wegetacji.

Zaniedbywanie to nie zaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych i emocjonalnych dziecka przez rodzica lub opiekuna; nie zapewnianie mu odpowiedniego jedzenia, ubrań, schronienia, opieki w tym medycznej, bezpieczeństwa, porzucenie dziecka.

Zachowanie dziecka zaniedbywanego:

- często jest nieobecne w szkole lub przedszkolu
- kradnie jedzenie bądź pieniądze kolegom, żebrze
- nie otrzymuje potrzebnej mu opieki medycznej, szczepień, okularów
- jest często brudne, nieprzyjemnie pachnie
- często jest ubrane nieodpowiednio do pogody
- nadużywa alkoholu lub narkotyków
- mówi, że w domu nie ma osoby, która mogłaby się nim zająć
- popełnia czyny niezgodnie z prawem, takie jak akty wandalizmu czy kradzieże
- niedożywione, opóźnienie rozwoju fizycznego
- poczucie wstydu
- mają problemy z grupą rówieśniczą,
- bierne i apatyczne
- zarażone pasożytami, wszawicą

Zachowanie osoby zaniedbującej dziecko:

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

- nie interesuje się losem dziecka
- jest apatyczna lub pogrążona w depresji
- często nie dociera na umówione spotkania
- nadużywa alkoholu lub narkotyków

Przemoc emocjonalna to powtarzające się poniżanie, upokarzanie i ośmieszanie dziecka, brak odpowiedniego wsparcia, uwagi i miłości. Wymagania i oczekiwania wobec dziecka, którym niej jest ono w stanie sprostać.

Zachowanie dziecka wobec którego stosuje się przemoc emocjonalną:

- zachowuje się w sposób nieadekwatny do wieku (w sposób zbyt dorosły bądź zbyt infantylny)
- wykazuje zaburzenia jedzenia (nieodjada, nadmiernie się objada, wymiotuje)
- jest opóźnione w rozwoju fizycznym bądź emocjonalnym
- moczy się bądź zanieczyszcza kałem
- samookalecza się,
- boi się chodzić spać ma objawy hipochondrii, hysterii, obsesji lub fobii
- przeżywa ciągły lęk, stres, smutek i samotność,
- ma poczucie niesprawiedliwości, buntu, świadomość braku miłości rodzicielskiej,
- chęć zemsty,
- zaburzenia poznawcze, koncentracji uwagi
- nieufność
- fobie
- zaburzenia snu

Objawy somatyczne:

- bóle żołądka i mięśni
- nadmierna potliwość
- nietrzymanie moczu i kału
- wymioty
- bóle w okolicy serca

Zachowanie osoby stosującej przemoc emocjonalną wobec dziecka:

- ciągle obwinia, poniża i strofuje dziecko
- nie interesuje się problemami dziecka
- otwarcie odrzuca dziecko
- faworyzuje jedno z rodzeństwa
- w oczekiwaniach i wymaganiach wobec dziecka nie bierze pod uwagę jego możliwości
- nadużywa alkoholu lub narkotyków
- oschłość emocjonalna polegająca na ukrywaniu rzeczywistej miłości do dziecka,

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

- rodzic nadopiekuńczy - nadmierna kontrola, ochrona przed ewentualnymi niepowodzeniami porażkami.

Przemoc seksualna to angażowanie dziecka w aktywność seksualną przez osobę dorosłą. Wykorzystywanie seksualne dzieci odnosi się do zachowań z kontaktem fizycznym (np. dotykanie dziecka, współżycie z dzieckiem) oraz do zachowań bez kontaktu fizycznego (np. pokazywanie dziecku materiałów pornograficznych, podglądanie, ekshibicjonizm). Przemoc ta może być jednorazowym incydentem lub powtarzać się przez dłuższy czas.

Zachowanie dziecka wobec którego stosuje się przemoc seksualną:

- przejawia dziwne bądź niezwykle dla swojego wieku zachowania seksualne (np. jest nadmiernie rozbudzone, dużo mówi o seksie)
- jest wycofane, depresyjne,
- infantylnie się zachowuje,
- ma trudności w relacjach z rówieśnikami
- odmawia przebijania się w towarzystwie innych (np. przed zajęciami sportowymi)
- nadużywa alkoholu lub narkotyków,
- pogorszyło się w nauce ma trudności z chodzeniem lub siadaniem doświadcza bólu intymnych części ciała
- jest w ciąży lub jest chore wenerycznie
- ucieka z domu
- chwali się nagłym przyptływem gotówki lub prezentów.

Zachowanie osoby stosującej przemoc seksualną wobec dziecka:

- przekracza dopuszczalne granice w kontakcie fizycznym z dzieckiem (np. podczas zabawy)
- nadużywa alkoholu lub narkotyków
- nie utrzymuje relacji z osobami spoza rodziny
- przejawia nadopiekuńczość w stosunku do dziecka,
- ogranicza jego kontakty z rówieśnikami

WYWIAD Z RODZICEM WSPIERAJĄCYM

Bardzo istotnym etapem w procesie diagnozy dziecka krzywdzonego i planowaniu dalszej pomocy jest przeprowadzenie wywiadu z jego rodzicem lub opiekunem, na którego wsparcie i pomoc dziecko może liczyć, z tzw. rodzicem wspierającym. Podczas tego wywiadu zbieramy szczegółowe dane na temat rodziny (warunków mieszkalno – bytowych, ekonomicznych, sytuacji prawnej, małżeństwa rodziców, metod wychowawczych itp.), innych osób opiekujących się dzieckiem, objawów występujących u dziecka, dotychczasowych sposobów radzenia sobie z problemami przez rodzinę i instytucji, z których wsparcia rodzina korzystała.

Poniżej zostanie przedstawiony proponowany schemat takiego wywiadu.

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwiękłej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

1. Skład i struktura rodziny:

liczba osób zamieszkujących wspólnie, płeć, wiek, wykształcenie, praca, rozmieszczenie przestrzenne (kto z kim mieszka w pokoju, kto z kim śpi w jednym łóżku), rodzaj związku rodziców dziecka (małżeństwo, konkubinaty), choroby (szczególnie alkoholizm, choroby psychiczne), karalność.

2. Kto opiekuje się dzieckiem i kto ma do niego dostęp (znajomi, dziadkowie, wujkowie, trenerzy itp.).

3. Dziecko:

data i miejsce urodzenia, miejsce zameldowania i zamieszkania, zdrowie (dobrze jest obejrzeć książeczkę zdrowia – skala Apgar, waga, długość, czy były regularne kontrole lekarskie, szczepienia itp.), przebieg ciąży, poród (ew. komplikacje), czy ciąża była planowana, opieka nad niemowlęciem (kto się opiekował, kto wspierał rodziców), rozwój psychomotoryczny (kiedy dziecko zaczęło siadać, wstawać, raczkować, mówić itp.), choroby, wypadki (zwłaszcza urazy czaszki), hospitalizacje; inne problemy z dzieckiem, pobyty w placówkach (pogotowie rodzinne, rodzina zastępcza, dom dziecka itp.), uczęszczanie do przedszkola (od którego roku życia, jak chętnie poszło itp.), kiedy poszło do szkoły (jeśli odroczone, to dlaczego), funkcjonowanie dziecka w grupie rówieśniczej (kiedyś, teraz), jakim jest uczniem, jakie ma oceny z przedmiotów, z zachowania, czym się interesuje, w co się lubi bawić, jakie są jego mocne i słabe strony, jaką zajmuje pozycję w rodzinie, w domu, jaka jest relacja dziecka z innymi – rówieśnikami, dorosłymi (kiedyś, teraz).

4. Niepokojące objawy:

kto pierwszy zauważył coś niepokojącego, komu dziecko powiedziało o problemie, kiedy, w jaki sposób, jaka była reakcja osoby której powiedział/rodzica, czy ktoś rozmawiał z dzieckiem na temat problemu, czy wraca Pani/Pan do tych rozmów, co się wydarzyło, kiedy, ile razy, w jakich okolicznościach, co się zmieniło w relacjach dziecko – osoba stosująca przemoc, dziecko – rodzic wspierający, jakie objawy obecnie występują: zaburzenia snu, bóle, zachowania seksualne (np. masturbacja, odgrywanie zachowań seksualnych w zabawach, słownictwo), utrata apetytu/objadanie się, apatia, moczenie, inne, kiedy objawy nasilają się, czy są sytuacje, w których nie występują (np. podczas zielonej szkoły, kolonii, pobytu poza domem, nieobecności osoby stosującej przemoc).

5. Związek małżeński:

staż związku, jak się poznali, kto zdecydował o ślubie itp., kto jest głową rodziny (badamy hierarchię panującą w rodzinie), jaki jest podział obowiązków, jak układa się życie seksualne (wziąć pod uwagę brak stosunków, dysfunkcje seksualne któregoś z partnerów, szczególne upodobania, co do miejsca, czasu i warunków współżycia np. zawsze, gdy są w domu dzieci), nałogi (alkohol, narkotyki, leki itp.), przemoc (kto wobec kogo), kłótnie, konflikty (o co najczęściej, jak przebiegają), sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych, rozstania, zdrady.

6. Rodzice:

jakie stosują metody wychowawcze (kary, nagrody), jakie prezentują postawy rodzicielskie (dowiemy się o tym pośrednio, pytając o prawa i obowiązki dziecka w domu), czy zdarzyło się, że Pani/Pana rodzice stosowali kary cielesne?

7. Wcześniejsze sposoby radzenia sobie z problemem m.in. jakie instytucje są już powiadomione o problemie (prokuratura, policja, sąd, pomoc społeczna itp.).

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

8. Kto zgłasza problem (sam rodzic, osoba spoza rodziny, szkoła – chodzi o zbadanie motywacji do pracy nad problemem, motywacji do ochrony dziecka).

WSKAZÓWKI DOTYCZĄCE ROZMOWY Z RODZICEM NA TEMAT WYKORZYSTANIA SEKSUALNEGO JEGO DZIECKA

- mówimy z pozycji autorytetu np. z mojej diagnozy, obserwacji, badań itp. wynika, że dziecko prezentuje objawy wykorzystania seksualnego;
- możemy dawać komunikaty z metapoziumu (np. chcę powiedzieć Pani/Panu coś trudnego, jest to wiadomość dotycząca relacji w Pani/Pana rodzinie);
- nie ujawniamy rodzicowi szczegółów dotyczących nadużycia (gdzie, kiedy, jak);
- nie pokazujemy wyników testów, rysunków itp.;
- na reakcję rodzica: „to niemożliwe”, reagujemy, mówiąc, że to normalne, że w ten sposób reaguje;
- jeśli rodzic pyta, dlaczego dziecko jemu o tym nie powiedziało, należy wyjaśnić, że dla dziecka jest to bardzo trudna sytuacja i tak się zdarza, że dzieci nie mówią. Jak będzie gotowe, to powie;
- najważniejsze jest to, by zabezpieczyć dziecko przed kolejnym wykorzystaniem, trzeba pomyśleć o realnych możliwościach, ułożyć plan ochrony dziecka;
- żeby chronić i wspierać dziecko, trzeba tak „odgadać” rodzica, żeby był on w stanie chronić dziecko;
- trzeba być **rzecznikiem dziecka!** Często koncentrujemy się na bólu niekrzywdzącego rodzica zamiast na dziecku.

PIERWSZY KONTAKT Z DZIECKIEM WYKORZYSTYWANYM SEKSUALNIE

Przed przystąpieniem do rozmowy z dzieckiem należy pamiętać, że dziecku bardzo trudno jest powiedzieć o wykorzystaniu seksualnym, dlatego że jest zobowiązane przez sprawcę do tajemnicy. Może on wymóc na dziecku obietnicę milczenia, może zastraszyć dziecko („jeśli to powiesz twoja/nasza rodzina się rozpadnie”, „jeśli to powiesz, ktoś z twojej rodziny umrze”, „wyrzucą cię z domu” itp.). Dzieci rzadko kłamią lub zmyślają historie o byciu wykorzystanym seksualnie, jedynie nam dorosłym często trudno uwierzyć, że ta miła szanowana osoba jest sprawcą przemocy seksualnej.

Ujawnienie nadużycia często jest procesem (dziecko potrzebuje czasu, aby nabrać pewności i zaufania do nas) a nie pojedynczym zdarzeniem.

Osoba pierwszego kontaktu powinna być przygotowana na to, że dziecko nie od razu zechce zdradzić swój sekret. Osoba ta powinna przystosować się do tempa otwierania się dziecka. Próba uzyskania informacji za wszelką cenę może być traumatyczna dla dziecka i sprawić, że nie będzie chciało udzielić niezbędnych informacji.

Najistotniejsze przed rozpoczęciem rozmowy jest nawiązanie dobrego kontaktu z dzieckiem!

- ważne, by na początku rozmowy powiedzieć dziecku:
  - że nie jest winne, temu, co się stało, cała odpowiedzialność leży po stronie sprawcy („rodzic nie miał prawa tak robić”; **nie mówimy** natomiast: „rodzic cię skrzywdził”) (chodzi o to, by nie oceniać rodzica, by nie dawać dziecku naszej interpretacji);
  - jeżeli nie powiedziało o tym co się stało od razu, to również nie ponosi winy;

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

- że to samo spotyka bardzo wiele dzieci i nie jest ono jedynym dzieckiem, które ma taki problem;
- że pomożesz mu w tej sytuacji;
- że mu wierzysz i cieszysz się, że ci o tym powiedziało;
- że obrażenia, których doznało są przejściowe (jeśli mamy pewność, że tak jest);
- należy używać pytań otwartych (aby dziecko miało możliwość opisanie sytuacji, a nie jedynie odpowiedzi: „tak” lub „nie”)
- niedopuszczalne jest zadawanie pytań sugerujących;
- nie należy zadawać dziecku pytań typu: „dlaczego od razu uciekaś/uciekłeś?”, „dlaczego mi wcześniej nie powiedziałaś/powiedziałeś?” Te pytania sugerują, że dziecko nie zachowało się tak, jak powinno – mogą wzbudzić w dziecku poczucie winy;
- młodsze dzieci, z którymi nie przeprowadzono wcześniej luźnej, niezobowiązującej rozmowy, bardzo niechętnie ujawniają wykorzystanie w czasie oficjalnego wywiadu – nieformalny kontakt z dzieckiem ma bardzo duże znaczenie;
- nie można dominować nad dzieckiem (jeśli dziecko nie odpowie nam na jakieś pytanie, można do niego wrócić);
- należy ustalić z dzieckiem wspólne nazewnictwo dotyczące osób, genitaliów, zachowań seksualnych (jeśli dziecko ma trudności z werbalizacją może pokazać, co się stało, wykorzystując zabawki, lalki, rysunek);
- nie należy wyolbrzymiać sprawy, ani dramatyzować, ale nie można też udawać, że nic się nie stało;
- nie trzeba się powstrzymywać od bliskiego, fizycznego kontaktu z dzieckiem;
- trzeba pozwolić dziecku na wyrażenie nie tylko negatywnych, ale i pozytywnych uczuć;
- nie można być nadopiekuńczym i ograniczać dziecka;
- warto porozmawiać z dzieckiem o różnych rodzajach dotyku i wytłumaczyć mu, że ma prawo odmawiać dorosłemu.

Absolutnie nie wolno obiecać dziecku, iż utrzyma się pozyskane informacje w tajemnicy!

Utrzymanie sprawy w tajemnicy nie chroni dziecka przed sprawcą wykorzystania, nie prowadzi do poprawy stosunków w rodzinie, wręcz przeciwnie, przemoc może się powtórzyć. W przypadku dziecka seksualnie wykorzystanego utrzymanie przez specjalistę sprawy w tajemnicy będzie jedynie potwierdzeniem potęgi, jaką ma tajemnica nad krzywdzącą rodziną. Jeśli dziecko lub rodzic prosi, żeby nikomu nie wyjawiać opowiedzianej historii, konieczne jest powiedzenie, że prośby tej nie możemy spełnić (uprzejmie, ale zdecydowanie). Można obiecać opiekunowi, że będzie się go w pełni informowało o postępach działań.

Terapia indywidualna, rodzinna i grupowa

CELE TERAPII DZIECKA KRZYWDZONEGO - DOSTARCZENIE KOREKTYWNYCH DOŚWIADCZEŃ W RELACJI DZIECKO – DOROSŁY:

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

Terapia grupowa:

- zwiększanie poczucia bezpieczeństwa(budowanie zaufania do świata zewnętrznego, stworzenie sytuacji ładu, przewidywalności)
- praca w grupie i odreagowanie negatywnych emocji wobec rodzica krzywdzącego i nie krzywdzącego (konstruktywne sposoby rozładowywania napięcia)-umożliwienie przepracowania traumatycznych doświadczeń
- zmniejszenie poczucia lęku i poczucia winy-podnoszenie poczucia wartości
- zamiana negatywnego obrazu własnej osoby na pozytywny
- szukanie mocnych stron dziecka
- wzmacnianie indywidualności dziecka

Terapia indywidualna i rodzinna

Rodzina jest ważna nie tylko z punktu widzenia diagnozy oraz przy określaniu potrzeb dziecka, ale też przy poszukiwaniu czynników wyzwających z przemocy i planowaniu zmian. W tej szczególnej sytuacji, jaką jest przemoc w rodzinie, zazwyczaj szuka się osoby dorosłej, która będzie wspierała dziecko. Jego bliscy są niezbędni w pracy terapeutycznej nawet wtedy, gdy okazują się kolejnymi osobami krzywdzącymi dziecko albo je zaniedbującymi. Często zdarza się, że matka, która wraz z dzieckiem uciekła z domu pełnego przemocy, w procesie diagnozowania okazuje się także sprawcą jego cierpienia - nawet wiele lat po tym, jak przemoc ustała. Na wstępne spotkanie zaprasza się przynajmniej jednego z dorosłych opiekunów dziecka. Wartość opowiedzianej historii nadużyć jest istotna dla diagnozy rozmiarów przemocy stosowanej wobec dziecka, a także daje opis zdarzeń, których dziecko było świadkiem. Istotną sprawą, jest obszar zaniedbania jego potrzeb emocjonalnych. Tak więc do diagnozy zranień przydaje się chociaż jedno z rodziców. Ważne jest aby określić, na jakich płaszczyznach można współpracować z obydwójkiem rodziców. Wyjątkiem jest sytuacja, w której dziecko wyraźnie nie chce kontaktu z rodzicem - sprawcą przemocy. Ale zdarza się, że ani matka, ani ojciec nie są osobami, na których można oprzeć oddziaływania terapeutyczne. Zazwyczaj szuka się wtedy innych osób bliskich dziecku, które będą służyły jako pozytywny układ odniesienia. Rola bliskich jest ważna nie tylko w procesie diagnozowania zranień: bywają oni także przyczyną braku zmian, chociażby z powodu przekazywania fałszywego obrazu rzeczywistości, na przykład po orzeczeniu przez sąd ograniczenia praw rodzicielskich: "Twój tata już nie będzie twoim tatą". Przy planowaniu zaspokajania potrzeb dziecka potrzebna jest opinia młodego klienta - co on lub ona chce, żeby się zmieniło. Zazwyczaj podczas wstępnego wywiadu z jednym z rodziców pyta się o ich oczekiwania wobec terapii dziecka. Terapeuta dba o integralność emocjonalną dziecka, stara się nie tworzyć sytuacji, w której będą podejmować za nie decyzje dotyczące treści poruszanych w terapii. To ono decyduje, o czym ma rozmawiać, a na jakie tematy jest jeszcze za wcześnie. Terapeuta daje mu również możliwość pozostawienia informacji tylko dla niego. Poszanowanie godności rozumiane w ten sposób, że terapeuta daje mu prawo do tajemnic przed rodzicami. Jeżeli tajemnica ma treść, która niepokoi, stanowi zagrożenie życia i zdrowia dziecka, wówczas terapeuta rozmawia o formie jej ujawnienia albo zadbania o bezpieczeństwo. Cały proces terapii opiera się na odkryciu wraz z dzieckiem istoty przemocy w jego rodzinie: znalezieniu osób odpowiedzialnych za przemoc i nazwaniu jej

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

przemocą. Określenie tego procesu terapii meaning-making (ang. nadawanie znaczenia czy sensu). Rozumienie tego terminu właśnie jako zrozumienie przemocy, uświadomienie sobie tego, co zaszło w domu. To jakby zlikwidowanie płaszczyzny, na której mogłyby rozwinąć się zaburzenia osobowości, wykształcić odległe skutki przemocy, w tym stosowanie przemocy we własnych związkach.

Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka

(dziecko młodsze –poniżej 9 lat)

Szkolenia realizowane przez ROPS Kraków z udziałem dofinansowania ze środków przekazanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w ramach realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

Lista A

Informacja od dziecka lub osoby, która była bezpośrednim świadkiem przemocy:

- A.1.** Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem itp.
- A.2.** Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami, itp.
- A.3.** Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.
- A.4.** Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do stworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka itp.
- A.5.** Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10 i A.11).
- A.6.** Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny).
- A.7.** Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie.
- A.8.** Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby mieszkającej w jego domu).

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki dotycząca rodzica:

- A.9.** Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył itp.

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki oświatowej dotycząca dziecka:

- A.10.** Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np.: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele itp.
- A.11.** Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np.: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku itp. Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np.: opieki lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.

Lista B

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki dotycząca dziecka:

- B.1.** Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc –w relacjach rówieśniczych (lub zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy.
- B.2.** Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np.: lękiem, izolacją, autoagresją, agresją itp.
- B.3.** Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np.: gryzie, szczypie się, uderza głową. Dziecko jest od jakiegoś czasu lub stale apatyczne, ospałe, nie ma chęci do zabawy, eksploracji rozwojowej.
- B.4.** Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje lękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu.

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwiękłej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

B.5. Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio po rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki.

Informacje dotyczące rodziców:

B.6. Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka.

B.7. Rodzice nie współpracują z placówką przy udzielaniu pomocy dziecku.

B.8. Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osoby dorosłej i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny.

B.9. Na terenie placówki rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków itp. lub nie zgłasza się po odbiór dziecka.

B.10. Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej.

Lista C

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki oświatowej lub informacja od osób będących w kontakcie z dzieckiem i rodzicami:

C.1. Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie.

C.2. Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka.

C.3. Rodzic nadużywający środków zmieniających świadomość –np.: alkoholu, narkotyków, leków

C.4. Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem.

C.5. Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa.

C.6. Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność.

C.7. Niskie kompetencje wychowawcze rodziców, niewydolność wychowawcza lub brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka.

C.8. Matka i/lub ojciec byli poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka.

C.9. Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców.

Propozycja algorytmu postępowania w przypadku podejrzenia przemocy w rodzinie wobec dziecka (dziecko młodsze –poniżej 9 lat)

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów listy A –**tryb A**

1. **Uruchom procedurę „Niebieskie Karty”.**

2. Jeśli wystąpiło uszkodzenie ciała dziecka lub potrzebuje ono pomocy lekarskiej, wezwij pogotowie i/lub skonsultuj tę potrzebę z przedstawicielem ochrony zdrowia w Twojej placówce (jeśli jest to możliwe).

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

3. Jeśli zachodzi potrzeba umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, skontaktuj się z sądem rodzinnym –jeśli nie ma takiej możliwości, skontaktuj się z policją. Jeśli podejrzewasz, że dziecko jest ofiarą przemocy –nie może ono zostać pod opieką rodzica krzywdzącego.

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów listy B –**tryb B**

Jeśli zaznaczono **tak** w punkcie:

B.1/B.2/B.3: Spotkaj się z rodzicami i zaproponuj im konsultację u specjalisty w celu diagnozy psychologicznej potrzeb dziecka. Jeśli rodzice nie współpracują z placówką, a podejrzewasz, że dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.

B.4: Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko nie komunikuje się werbalnie, obserwuj jego zachowania. Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka, w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.

B.5/B.7/B.8: Zawiadom sąd rodzinny.

B.9: Zawiadom policję.

B.10: Obserwuj dziecko. Jeśli zauważysz niepokojące objawy, porozmawiaj z jego rodzicami w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.

W każdej sytuacji monitoruj sytuację dziecka!

Zaznaczenie przynajmniej trzech z punktów listy C –**tryb C**

1. Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko się nie komunikuje werbalnie, obserwuj jego zachowania, zabawy.

2. Porozmawiaj z rodzicami na temat problemów wychowawczych, zbadaj stopień bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli nie masz informacji od dziecka na temat stopnia jego bezpieczeństwa (ze względu na wiek, rozwój, stan dziecka), przełącz rodzicom informację na temat swojego niepokoju, ustal sposób weryfikacji stopnia bezpieczeństwa dziecka.

3. Monitoruj sytuację dziecka. Po 1, 2 i 3 miesiącach powtórz kwestionariusz.

4. Poinformuj pracownika placówki (wychowawca, pedagog szkolny), do której przechodzi dziecko, o swoich obserwacjach.

Jeśli nie zaznaczono przynajmniej jednego punktu na liście A, przynajmniej jednego punktu na liście B i przynajmniej trzech punktów na liście C, należy zakończyć działanie.

Bibliografia

Strony internetowe:

Szkolenie pn.: „Praca z dzieckiem z rodziny uwikłanej w przemoc, aspekty prawne wraz z profilaktyką wypalenia zawodowego.”

- Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” www.niebieskalinia.pl
- Centrum Praw Kobiet www.cpk.home.pl
- Instytut Psychologii Zdrowia PTP www.psychologia.edu.pl
- Fundacja „Dzieci Niczyje” www.fdn.pl
- Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych www.parpa.pl
- Fundacja Mederi-pomóżdzieciom www.free.ngo.pl/mederi
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka www.hfhrpol.waw.p
- Robert J. Ackerman, Susan E. Pickering, Zanim będzie za późno. Przemoc i kontrola w rodzinie, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Wanda Badura-Madej (wybór i oprac.), Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1999. .
- Marzena Binczycka-Anholcer (red.), Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa-Poznań.
- Kevin Browne, Martin Herber, Zapobieganie przemocy w rodzinie, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa.
- Madanes Cloe, Seks, miłość, przemoc, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk
- Susan Forward, Szantaż emocjonalny, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne,
- James Gilligan, Wstyd i przemoc. Refleksje nad śmiertelną epidemią, Media Rodzina, Poznań
- Dorota Iwaniec, Jerzy Szmagalski (red.), Zaburzenia rozwojowe dzieci krzywdzonych emocjonalnie. Rozpoznanie i interwencja psychospołeczna w doświadczeniach brytyjskich i polskich, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002.
- Beverly James, Leczenie dzieci po urazach psychicznych, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2003.
- „Niebieska Linia” - dwumiesięcznik poświęcony problematyce przemocy, wydawca: Instytut Psychologii Zdrowia PTP.
- Marshall B. Rosenberg, Porozumienie bez przemocy, Jacek Santorski & Co., Warszawa 2003.
- Niebieskie Karty. Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa 2005